

Nicolae BILEȚCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**ROMANUL *POVARA BUNĂȚĂȚII*
NOASTRE DE ION DRUȚĂ
LA O NOUĂ LECTURĂ**

A rereading of the novel *Povara bunățății noastre* by Ion Druță

Abstract: This article examines the issues that, when the novel appeared, because of the totalitarian ideology, could not be studied at the appropriate level: deciphering the conflict beyond the context of the class struggle, the possible further reading of a new finale, this time in some dramatic works, of the epic sheet, and the finding of an answer to the question why this work did not enjoy the announced sequel.

Being analyzed from the perspective of these desiderata, the novel *Povara bunățății noastre*, which appeared more than thirty years ago, widens considerably its significance and becomes more topical and closer to the today's reader's soul.

Key words: novel, short-story epic, novelistic epic, drama, totalitarianism, modernism, romanticism, prolonged reading in other genres.

Rezumat: În articol sunt cercetate problemele care, la data apariției romanului, n-au putut fi studiate, din cauza ideologiei totalitariste, la nivelul cuvenit: descifrarea conflictului în afara contextului luptei de clasă, posibila citire în continuare a unui nou final, de data aceasta în unele opere dramatice, a pânzei epice și găsirea unui răspuns la întrebarea de ce lucrarea în cauză nu s-a bucurat de continuarea anunțată.

Analizat prin prisma acestor deziderate, romanul *Povara bunățății noastre*, apărut cu mai bine de treizeci de ani în urmă, își lărgeste considerabil semnificația, devine mai actual și mai aproape de sufletul cititorului de azi.

Cuvinte-cheie: roman, epic nuvelistic, epic romanesc, dramă, totalitarism, modernism, romantism, lectură prelungită în alte genuri.

Adiția propusă la titlul unei opere odată comentată, dar supusă din nou unei interpretări – la o nouă lectură – întotdeauna am considerat-o actuală, dar și, oricât ar părea de straniu, întrucâtva cam bătătorită. Actuală, pentru că deseori simțim o necesitate stringentă de a reveni la o carte despre care ne-am expus odată: apar gânduri neașteptate, senzații neprevăzute, concepte noi de apreciere etc. Bătătorită, fiindcă ea, necesitatea, devine de multe ori prea ispititoare și te îndeamnă cu orice preț să te pronunți încă odată asupra operei, uitând că aceste reveniri nu trebuie să însemne niște gânduri apte doar pentru întreținerea unei discuții ordinare despre ea, ci niște compliniri de valoare capabile să orienteze pe nou unele idei ori chiar să schimbe radical înțelegerea mesajului în întregime.

Opera la care ținem să revenim în acest studiu – romanul *Povara bunătații noastre* (partea I, 1963; partea II, 1968) – a fost analizată de noi prima oară în 1984 în monografia *Romanul moldovenesc contemporan. Problema constituirii genului*. În acești mai bine de treizeci de ani am fost tentat nu o singură dată să revin la ea: și după anul 1988, când ne-am ales cu o nouă posibilitate revendicativă de analiză, și în 2007, când am editat culegerea de studii *Analize și sinteze critice*, consacrată aproape în întregime revendicărilor literare, și în 2016 când am scris cartea de sinteză *Pagini alese* dedicată împlinirii a 80 de ani.

Încercările de revendicare erau de fiecare dată amânate, fiindcă mă rodea senzația nedepășirii ordinarului, impresia că ceva ar rămâne încă nespus până la capăt. Acum, surprinzându-mă la ideea că poate voi reuși să exprim ce mai am de spus, m-am decis, deși acest „poate” nu exclude cu totul și unele senzații ce mă rodeau mai înainte.

Despre ce aspecte e vorba în cazul revederii la o nouă lectură a operei lui I. Druță? În primul rând, se cuvin puse noi accente în descifrarea începutului conflictului lucrării. În rândul al doilea, e vorba de o posibilă citire în continuare a unui nou final de după punctul pus de autor la încheierea acestei pânze epice. Și, în rândul al treilea, se impune găsirea unui răspuns la întrebarea: de ce romanul nu s-a bucurat de continuarea anunțată?

* * *

Vorbind recapitulativ – adiția „la o nouă lectură” permite viziuni rezumative – personajele romanului *Povara bunătații noastre* – Onache Cărăbuș și Mircea Moraru (până a părăsi tractorul) – nu se pot adapta la cea mai radicală transformare la care era supus satul moldovenesc, la colectivizare. În principiu, era vorba de felul cum va evolua satul: va respecta tradiția cu poezia ei seculară, dar și cu riscul închipuit al rămânării în urma progresului științifico-tehnic, care nu putea fi neglijat, sau va accepta „progresul”, așa cum era el conceput la acea vreme sub formă de colectivizare, în detrimentul ființei umane cu toată frumusețea ei, așa cum am moștenit-o din trecut.

Era un conflict riscant pentru că, potrivit principiilor realismului socialist, și „progresul” satului, și destinul țăranului de la acea oră nu puteau fi tratate la nivelul unor confruntări directe cu realitatea timpului. I. Druță a înțeles acest lucru și ne-a propus nu niște rezolvări definitive, ci doar unele meditații constructive. Onache ar prefera să rămână în condițiile colectivizării un plugar așa cum a fost el constituit de secole cu principiul filosofic pe buze: „Ară și seamănă și vei avea dreptate”, dar, înțelegând că „... lumea lui era de acum pe ducă” (p. 360), simte că nu va reuși și acceptă ipostaza de inadapdat în perspectiva viitorului. Mircea, dimpotrivă, preferă dintru început, ca și Onache, postura de plugar secular, dar, înțelegând în timpul lucrului pe tractor că „... acum sosise rândul altora să are, să semene și să-și aștepte dreptatea” (p. 364), face primele încercări să se adapteze la noile condiții ale prezentului care se prefigura.

Insistăm, după cum am spus, asupra noțiunii de **început al noii deveniri** (subl. n.– *N.B.*) a timpului și a personajelor, fiindcă anume el, acest început, ne oferă posibilitatea

unor interpretări proaspete ale aprecierilor de până acum ale romanului. Precizăm că acțiunea romanului se desfășoară în perioada de timp: foametea, colectivizarea, începutul industrializării, primii patru-cinci ani grei de după aceste evenimente, toate grămădite unul după altul, toate crâncene prin dramatismul lor, toate forțând personajele să demonstreze trăsături de caracter nemaiîntâlnite. Anume urmările acestor evenimente – colectivizarea forțată, irosirea roadei luate cu sila de la țărani flămânzi și supuse putrezirii pe calea ferată de la Bălți, deprecierea muncii, deci aprecierea ei fără răspunderea personală cuvenită, începutul uitării unor datini și obiceiuri care pe parcursul istoriei ne-au însuflețit existența, cum ar fi cele întâmplăte la cumătria menită să demonstreze pricopsirea materială impunătoare a lui Mircea pe contul unor pierderi morale esențiale ș.a. – constituie ceea ce în hermeneutică e numit **spusul** unei opere literare. Anume acest spus, în limitele temporale amintite, se cuvine respectat riguros și analizat minuțios în actul critic, dacă dorim să facem o apreciere competentă a operei.

Anume această îngrămădire de fapte la începutul conflictului, unul mai dramatic decât altul, aduce în roman o notă de șovăială în ceea ce privește destinele finale ale personajelor principale: Onache nu se poate lăsa atât de în grabă de principiile etosului constituit de secole, așa cum ar fi vrut apreciatorii totalitariști, și acceptă ipostaza de inadaptat în perspectiva viitorului, iar Mircea nu poate, din același motiv, declara că e reprezentantul etosului nou și e nevoit să accepte varianta ezitantă de un mulțumit de sine respins de societate. De aici și constatarea noastră că I. Druță ne-a propus nu niște rezolvări definitive, ci niște meditații constructive, așa cum le dicta începutul conflictului deosebit de încărcat cu situații dramatice. Să nu uităm însă că pe parcurs aceste constatări, cum e și firesc, vor suporta schimbări, de care va trebui să ținem cont.

Dar tot hermeneutica ne amintește că **nespusul** prevalează deseori asupra spusului. Ceea ce am consemnat mai sus în categoria spusului romanului *Povara bunătății noastre* au fost tratate de critică (I. Racul, D. Tăbăcaru, A. Mereuță ș.a.) de pe pozițiile false ale luptei de clasă și ale partinității comuniste nu ca niște adevăruri dureroase izvorâte din primele contacte cu o altă realitate, ci ca fiind niște acțiuni antisovietice. Anume ele au servit drept bază pentru conducerea comunistă a Moldovei, în persoana primului secretar al partidului, I. Bodiul, să formuleze concluzia că *Povara bunătății noastre* „... în întregime este marcată de tendința clară a autorului de a poetiza principiile patriarhale din trecut, bazate pe proprietatea privată și pe neacceptarea noului mod de viață socialist” (I. Bodiul. Către președintele Comitetului pentru Premiile Lenin și Premiile de Stat ale URSS în domeniul literaturii, artei și arhitecturii de pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS, tovarășul Tihonov N.S.// Fenomenul artistic Ion Druță. – Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2008, p. 531), concluzie care conducea la înstrăinarea operei de cititori.

Care totuși e adevărul despre pământ și despre țărani, dacă nu admitem tratarea lor de pe pozițiile luptei de clasă, ne-o spune Druță, într-un pasaj despre pământ ca reazem fizic și ca matrice spirituală a omului, resimțit ca un veritabil eseu mai puțin analizat în critică. „Pământul, zice el, e cea mai sfântă lege a ciutoreanului și când vine vorba de pământ, el nu mai vrea să știe altă lege. Pământul poate fi pierdut, poate fi furat ziua-n amiaza mare, pentru pământ poți minți cu mâna pe cruce. Din toamnă și până

în primăvară ciuturenii umblă și caută pământ. Îl caută pe la crâșme, pe la judecăți, pe la iarmaroace. Cine are trei lei la suflet, umblă și îl caută pe cel ce are numai doi, cine are numai doi îi iese noaptea în cale celui ce are numai un leu. Bătăliile cele mai grele se duceau la judecăți. O iarnă întreagă din noapte până-n noapte fierb judecătoriiile din câmpia Sorocii și procesele țaranilor pentru pământ au hrănit, făcându-i țapeni și rumeni la față, o potae de avocați, aducând noroc în viață pentru toate odraslele lor. Spre marele noroc al tuturor, când războiul pentru brazde ajunge la culme, se repede de după deal o boare primăvăritică și ademeneste ciutoreanul în câmp. Semănăturile de toamnă, privighetoarea, un soare blând și cald îl trezesc încetul cu încetul din sălbătăcie. Ciutoreanul își dă cușma pe ceafă și caută mirat în jur – stai că nu-i pierdut nimica! O roadă bună, numai o roadă frumoasă de-ar da domnul, iar încolo – habar de grijă! Totul începe din nou”.

„Războiul pentru brazde” nu provoacă, cum vedem, lupta de clasă. Pământul, după cum, sper, ne-am convins, e reazemul psihologic și matricea spirituală de comportare a omului, indicele modului pașnic de a rezolva toate conflictele: „Bătăliile cele mai grele, spune autorul, se duceau la judecăți”. E regretabil că acest adevăr, spus ca o modalitate a nespusului, nu l-a înțeles conducerea de vârf a republicii și a contribuit în continuare la interpretarea greșită a romanului.

Putem oare să ne abținem de la folosirea acestor reaprecieri când vorbim despre categoria nespusului operei literare? Nu, desigur, dar e absolut necesar s-o facem cu mențiunea că ele nu țin atât de valoarea intrinsecă a operei, cât de conjunctura timpului.

Ne referim la destinul lui Mircea Moraru. Am stabilit de acum că el se realizează plenar ca plugar în *Povara bunătații noastre* între anii 1949-1950 (finalul colectivizării) și primii ani de după acest eveniment, important pentru determinarea destinului oamenilor, și că tot în acest moment el face încercări să se adapteze la noile condiții ale vieții în colectiv, care abia se prefigurau și care l-au modelat ca pe un pricopsit din punct de vedere material, dar și ca un nenorocit sub aspect moral. Cum să-l apreciem – ca un adaptat, ca un inadaptat? Să-l numim, deocamdată, așa cum, în fond, l-a resimțit, cu multă îngăduință, dar și cu suficientă severitate, satul lui de baștină, Ciutura, în momentul botezului copilului, folosit de el ca cel mai propice moment de a-și etala veniturile materiale și calitățile morale – un mulțumit de sine respins de societate.

Acest adevăr e spus pe calea nespusului. Contează, după cum vom vedea că tratează Druță aici problema, atât controversa dintre Onache și Mircea ce reflectă situația satului, cât și poziția satului însuși, care, la acea oră, nu a vrut să recunoască propășirea pe căi necinstite propusă de modul colhoznic de viață și ilustrată prin felul de comportare a lui Mircea și a oaspeților lui în momentul petrecerii la cumătria copilului: „În amurg însă, cum au intrat muzicanții în sat, și în ograda lui Mircea s-a înălțat sârba ceea pipărată, Ciuturii într-o singură clipă i-a și sărit țandra. Care muzică, ce fel de cumătrie?! Satul nu știe și nici nu vrea să știe. Oamenii s-au închis prin case, s-au grăbit la culcare...”

Ciutura n-a vrut să vadă nici perechile ce se duceau la cumătrie, nici cele două mașini (ale conducerii raionului – *N.B.*) care au tras la Mircea în ogradă. Satul

n-a vrut să audă nici cântecele lăutarilor, nici pe cele ale cumătrilor, și Onache îi dădea oarecum dreptate satului... Cumătria cu ale sale, el cu ale lui.... Sărbătoarea îi o bucurie pentru om, iar omul, dacă rămâne fără bucurii, devine căinos la inimă, iar cu răutate nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta” (p. 340-341). E bine să păstrăm cumătriile și sărbătorile, dar – dă de înțeles Onache în ultima propoziție! – fără a le pune în servicii mercantile.

Să revenim la această poziție a satului prin prisma hermeneutică a spusului și nespusului. Am afirmat de acum că spusul din romanul *Povara bunătații noastre* reflectă valorile intrinsece ale satului din primii ani de realitate colhoznică și conține nu atât o tristă realitate împlinită, cât una vizionară care, în intuiția scriitorului, dar și a satului, urma în mod obiectiv să se întâmple în viitor ca o calamitate a sistemului totalitar. Dar de acest motiv nici I. Druță, care în mod intuitiv l-a prezis, nici satul care, în virtutea practicii sale seculare, l-a conștientizat, nu au putut să țină cont din cauza teoriei luptei de clasă, care predomina. Spusul intrinsec și-a îndeplinit misiunea umană și conducerea sistemului totalitar trebuia să-i aducă mulțumiri scriitorului pentru că, în mod profetic, a intuit pericolul, aflat în acel prezent încă în germene și a prevenit societatea de posibila dezlănțuire a lui în viitor.

Deci nu trecutul, cum a fost învinuit I. Druță că ar fi procedat, idealizându-l, ci realitatea colhoznică în genere, așa cum ar fi vrut să o vadă ideologul partidului comunist, I. Bodiul, l-a condus spre aprecierea greșită la care ne-am referit și care a distrus din temelii romanul *Povara bunătații noastre*.

Pentru Onache dictonul „ară și seamănă și vei avea dreptate”, moștenit de la strămoși, atunci părea a nu fi actual căci, cum a recunoscut chiar el, sub presiunea celui început cu multitudinea lui de situații dramatice „... lumea lui era de acum pe ducă” (p. 360). Pentru realitatea colhoznică, așa cum a fost ea concepută în Uniunea Sovietică în baza răutății tot nu mai putea fi actuală, căci, repetăm după Druță, „cu răutate nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta” (p. 341). E o dreptate fără perspectivă a satului surprinsă încă la începutul colectivizării, dar, după cum putem intui noi, de acum pe undele nespusului, și a vieții colhoznice până la destrămarea ei, deci una la care omul cinstit nu se putea adapta. E, așadar, – ne spune romanul – o dreptate fără perspectivă, după cum fără perspectivă s-au dovedit a fi nu numai colhozurile, ci și socialismul în întregime, așa cum au fost ele constituite, cum spune I. Druță, cu o răutate cu care „nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta”.

Spusele au fost pregătite de I. Druță în primii ani de construcție colhoznică, când Mircea s-a dezis de noul fel, tradițional, de a fi. Felul acesta de comportare reprezenta omul nou, așa cum l-a intuit Druță în primii ani de construcție colhoznică, ani, după cum am spus, deosebit de dramatici, care, conform metodei realismului socialist, condiționau o dezvoltare accelerată a societății, deci și a actului de creație.

Accelerarea aceasta li s-a părut autorităților, personal primului secretar al partidului, Ivan Bodiul, din cale afară de rapidă ca să poată la acea vreme crede în ea. Din acest motiv ea n-a fost luată în calcul când au fost formulate capetele de acuzare pentru a respinge romanul de la Premiul de Stat al Uniunii Sovietice.

Să revenim însă la poziția satului prin prisma hermeneutică a spusului și nespusulului. Spusul din scena citată a romanului îl prezintă pe Mircea Moraru ca pe un om mulțumit de sine, dar respins de societate. Așa a fost el receptat de critică. Așa, fără conotațiile politice ale nespusulului, l-a văzut și I. Bodiul în scrisoarea adresată lui N. S. Tihonov, din care motiv nu l-a citat în calitate de capăt de acuzare merit să distrugă romanul, deși, după cum am văzut, căuta astfel de motive, cum se zice, cu lumina aprinsă ziua în amiaza mare. E meritul lui Druță care a știut a spune fără să-și atragă dușmani.

Nespusul *Poverii* ... e plasat în diferite locuri, spus uneori direct, alteori latent, dar întotdeauna cu referință la această scenă de „mulțumit cu respingere de societate”, de înrudit cu Onache, și totodată dezunit ca reprezentant al altui etos. Nespusul în jurul acestor probleme completează spusul, îl îmbogățește cu noi sensuri. Onache și Mircea trebuie analizați nu atât ca personalități, cât ca două etosuri. Când Onache spune că „lumea lui e pe ducă” are în vedere nu cea a etosului, ci lumea lui personală. Comentariile nespusulului se referă la etos și privesc o lume întreagă. Ceea ce a fost început de Mircea are pe acest fundal o existență scurtă. Din acest motiv nici nu l-am numit etos nou, ci, așa cum se spunea pe atunci, om nou, de parcă și acesta putea să se constituie în doar câțiva ani. În această atmosferă, în prima mea referință din 1984 la roman scriam că Mircea „rupe cu tradiția, proprie lui Onache, de a-și câștiga prin muncă cinstită existența, de a prospera pe contul propriilor eforturi și ajunge un parvenit pentru care avutul material e mai presus decât patrimoniul moral” (N. Bilețchi. *Romanul și contemporaneitatea*. – Chișinău, „Știința”, 1984, p. 210). E spus, după cum vedem, cam departe de a exprima tot ce se cuvenea, dar se putea oare spune în acele condiții ale luptei de clasă mai mult?

Cu aceste gânduri I. Druță își încheie în principiu romanul, iar noi – comentariile pe marginea lui ce se impun la o nouă lectură la peste treizeci de ani după apariție. A considerat oare autorul după punctul pus la sfârșitul lucrării că și-a definitivat opera? Nicidecum, el a considerat *Povara bunătății noastre* un prilej fericit de a continua spusul din ea cu noi idei din alte cărți la temă. Ba mai mult, nu există, ni se pare nouă, o altă operă a lui care să necesite atât de multe comentarii după publicare, ceea ce vorbește despre o actualitate care cere să fie continuată, despre un spus care se vrea prelungit în mod legitim.

Convins că a descoperit în *Povara*... omul nou, când acesta era încă în germene, dar și satisfăcut că n-a fost observat aici și n-a fost citat în cunoscuta scrisoare bodiulistă care ținea spre distrugerea romanului, Druță decide să se ocupe de el în continuare. Observând acești oameni considerați noi ce fug de mizeria colhozurilor la oraș, scriitorul își dă seama, că aici ei pot căpăta noi trăsături de caracter care vor trebui studiate și anunță că pornește în continuarea *Poverii*... lucrul la alt roman – *Plugarii la Chișinău* – din care să se vadă că nu numai „orașul și-a lăsat pe fața lor amprenta, ci și ei și-au lăsat amprenta pe fața orașului”, că în urma acestor fapte „apare un nou tip de om, cu noi trăsături sociale și psihologice care cere să fie zugrăvit” (vezi: Друзь, И. *Хлебопашцы в Кишиневе* // Комсомольская правда, 1971, 21 марта). Unele

trăsături ale acestor caractere au și fost tatonate, după spusele autorului însuși, într-o serie de lucrări posteroare *Poverii bunătații noastre*, dar tot prin prisma ei: povestirea *Toiagul păstoriei*, drama *Horia*, schița *Țăranii mei* ș.a.

Pornind la zugrăvirea acestor personaje, I. Druță înțelege că astfel va căpăta posibilități noi de manifestare a țaranului de ieri, ceea ce ar însemna o continuare a nespului din *Povara bunătații noastre*. Ar fi fost o continuare, dacă acest nespus în noua lucrare *Plugarii la Chișinău* s-ar fi putut realiza. Dar nu a fost să fie așa. Motivul? Aceeași realitate sovietică din *Povara bunătații noastre*, care s-a manifestat, de data aceasta, prin frica intelectualilor de Siberia în caz că nu ar fi părăsit locurile natale și nu s-ar fi stabilit în ținuturile din dreapta Prutului.

Fenomenul a fost numit de către I. Druță trădarea intelectualilor. Nu negăm afirmația total. Admitem chiar ideea că și printre cei refugiați, și printre cei rămași în stânga Prutului ar fi putut fi și unii trădători – prezența unor ilegaliști, propagatori ai comunismului printre intelectualitatea rămasă să trăiască în actuala Republică Moldova, e un motiv serios pentru această presupunere. Dar ne dă oare acest fapt dreptul să-i numim pe toți cu același epitet? Nu cred. Ceea ce s-a întâmplat în timpul părăsirii locurilor natale trebuie numit nu trădare, ci exod motivat al intelectualității. Acum nu e pentru nimeni secret că, de ar fi rămas în partea stângă a Prutului, acești intelectuali ar fi umplut Siberia cu oasele lor.

Exodul a avut urmări triste asupra evoluției literaturii. Scriitorii, care au atacat aceste personaje migrante, s-au ales cu niște lucrări slabe din punct de vedere artistic, aproximative ca realizare psihologică. Situația se explică nu numai prin talentul scriitorilor, ci și prin specificul orașelor noastre rămase după exod fără intelectualitate. În fond, orașele din Moldova, rămânând fără intelectuali, au rămas și fără ceea ce numim cultură burgheză națională, căci noii locatari, veniți din diverse colțuri ale fostei Uniuni Sovietice să populeze casele rămase pustii în urma migrației, nu o puteau încropi în grabă. Așa stând lucrurile, omul care se încumeta să vină acum de la țară la oraș observa că lasă în urmă o cultură țărănească bine întocmită și intra în oraș într-un vid cultural, care îl poate predispuce la niște acțiuni cu totul nesăbuite.

Înțelegând acest lucru, I. Druță, din motive lesne de înțeles, se dezice să descrie aceste personaje în vre-o lucrare. O face, demonstrând aceeași situație, de care se fereea I. Druță, un alt scriitor, Vasile Vasilache, în nuvela *Priveghiul mărginașului*, ceea ce e dovadă în plus la temerea lui Druță. Abia ieri personajul principal al nuvelei lui V. Vasilache se mută de la țară la oraș. Dar de acum, influențat de vidul cultural de aici, a reușit să-și manifeste dezgustul față de obiceiurile și datinile populare, să vorbească cu însuflețire despre revoluția sexuală și alte „probleme” ce țin de o filosofie străină spiritului nostru. Un personaj din Letonia sau Lituania, unde cultura burgheză a rămas intactă, venind de la țară la Riga sau la Vilnius, unde-l va întâmpina o cultură veritabilă, nu va fi deranjat de aceste gânduri.

Convins că intuiția sa s-a justificat și prin alte talente, deci e, la sigur, una tipică, I. Druță înțelege că nu e cazul să-și prelungească gândurile din *Povara bunătații noastre* în alte opere cu personaje venite de la țară la oraș și, după cum am spus, renunță la ideea scrierii romanului anunțat *Plugarii la Chișinău*.

Nu renunță însă la o altă idee molipsitoare, aceea de a urmări până unde poate ajunge tipul omului nou, zugrăvit în *Povara...* în persoana lui Mircea Moraru, adică nu se dezice de ideea de a continua spusul operei epice prin nespusul unor lucrări, fie și de alt gen, de data aceasta dramatic. Avem în vedere dramele *Doina* (1968), *Frumos și sfânt* (1974) și *Cervus divinus* (1977).

E recomandabil acest procedeu? Depinde când și unde e folosit. Când autorul recurge la el, având în față o modalitate artistică oarecum definitivată, acțiunea e de prisos. Așa ar fi fost, dacă I. Druță ar fi încheiat romanul prin chipul lui Mircea Moraru nu numai bine intuit, ci și adus la un oarecare sfârșit. Sfârșitul acesta însă lipsește. Tratarea lui ca un om pricopsit respins de societate lasă loc la o serie de dubii și ezitări: de ce satul nu a reacționat la începutul devierii lui de la normele etosului constituit de secole, ci s-a mărginit la un răspuns care e mai mult diplomatic decât firesc, unde va ajunge el urmând calea aleasă, cum va influența comportarea lui de mai departe asupra satului, în ce stare vor ajunge locuitorii satului dacă în el vor acționa mai mulți tipi de alde Mircea Moraru?

Întrebările reies din sfârșitul *Poverii...* și tot ele ne îndeamnă să căutăm răspunsurile oriunde numai să le găsim în mod adecvat căci se impun. În realitate lucrurile așa și evoluau. Romanul a fost terminat în 1968 și tot în acest an Druță de acum analiza piesa *Doina*.

Am spus de acum că Mircea e surprins de Druță în *Povara bunătații noastre* doar în germene și nu a putut fi urmărit în continuarea acestei lucrări fiindcă avea teama să nu pună într-un pericol mai mare întreaga operă epică. El însă, după cum am mai spus, de acum căpăta prelungire, ba chiar și complinire, în următoarea lucrare, drama *Doina*. În comparație cu omul din etosul constituit de secole din *Povara...*, Tudor Mocanu din *Doina* apare de acum ca un om nou „împlinit”, în mod negativ, desigur, în relațiile cu familia și cu lumea din jur. El își trădează soția pentru a-și croi, după propria expresie, cale mai ușoară spre nomenclatură. Veta, soția lui, nu rezistă presiunii nomenclaturiştilor de alde dânsul și, când aceștia ajung să pângărească icoanele, își iese din minți, fiind nevoită, pentru a se calma, să aleagă toată viața niște fasole.

Tipul așa-zisului om nou, apărut ca o excrescență pe corpul realității din care, după cum se spune în *Povara...* „... nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta” (p. 341), are șansa de a prolifera stereotipi. Perspectivele copiilor lui Tudor ne conving. Descurcărețul Anton, după toate posibilitățile, va fi o copie fidelă a lui Tudor. Aspirantul ipocrit Fima, care caută spirit optimist în bocete, pentru a prospera, nu se va sinchisi să prezinte conducătorului științific, de rând cu concluziile sale în materie de folcloristică, și vreo două tone de poamă. Tânărul abil, Ionel, care-l întrebă pe Tudor „cât îmi dai mata dacă intru la învățătură” e mai mult decât posibil că va merge pe urmele lui Fima.

Cei ce vor în această atmosferă a răului să rămână cinstiți își văd lipsa de perspectivă. E cazul Mariei, care caută să dezaprobe situația din casa lui Tudor Mocanu dar nu reușește, și a fratelui ei, Mihai, care e nevoit să se decică de numele acestuia, acceptându-l pe al mamei, compatibil cu idealurile lui.

Tot astfel Druță demonstrează forța distructivă a prototipului Mircea Moraru din *Povestea...* și prin personajele celorlalte piese menționate. După demonstrarea adevărului că așa-zisul om nou e capabil nu numai să se autodistrugă sau să nimicească o familie, Druță demonstrează în drama *Frumos și sfânt* că el e capabil să distrugă o întreagă societate. Protagonistii dramei Mihai Gruia și Călin Ababii s-au născut într-un sat care, după Lucian Blaga, întruchipează veșnicia. În locul afirmării acestei veșnicii, omul așa-zis nou propagă răutatea, dezbinarea, ferocitatea, împușcă fără milă caili care i se par netrebuincioși din cauza tehnicii, omoară în grabă și în mod barbar rațele, fără a le rânduie la tăiere în mod uman, așa cum s-au comportat oamenii dintotdeauna, trimite vitele în stare gravidă la tăiat pentru a obține mai multă producție ce urmează a fi dată la stat, uită până și de farmecul primei dragoste etc.

Proveniți din același etos care, în concepția lui Blaga, întruchipează veșnicia, protagoniștii dramei lui Ion Druță se postează în noile condiții ale realității colhoznice la poluri opuse. Călin Ababii respectă matricea ființei moștenită din străbuni, dar intră într-un conflict acut cu năzuințele noi ale societății. Mihai Gruia, dimpotrivă, nu acceptă condițiile etosului secular, se ridică pe scara administrativă, dar pierde la fiecare treaptă câte ceva din ființa neamului, și ajunge pe punctul de a degrada complet. Discuțiile dintre ei, care au loc de fiecare dată când socialismul pune în pericol temelile etosului secular al satului, ne readuc la vechiul procedeu de oglindire a prezentului în matricea lui stilistică. De data aceasta concluzia scriitorului s-a dovedit a fi una naivă: poporul își poate educa conducătorul s-au – mai larg – învățămintele matricei noastre stilistice pot șlefui într-atât socialismul, încât să-i redea o față umană. Gruia, sub influența lui Călin, a Mariei, a satului părăsește postul de membru al guvernului, ba chiar renunță și la perspectiva de a fi avansat la conducerea fostei Uniuni Sovietice și revine la matricea stilistică a satului în care s-a născut. E ideea unui socialism cu față umană promovată de Mihail Gorbaciov după căderea ideii sale de restructurare. Perioada când socialismul, părăndu-se imposibil de suportat, dar și de schimbat, nu putea să nu predisună gândirea spre o altă idee de socialism, unul cu față umană, de pildă, căci despre destrămarea lui, cum s-a întâmplat mai târziu, nu putea încă fi vorba la acea oră.

Un socialism cariat de totalitarism, așa cum a fost el construit în fosta URSS, nu poate însă avea o atare față. Cineva a comparat totalitarismul cu un ou căruia nu poți să-i dai altă formă fără să-l strici. Restructurarea socialismului fără a-l distruge, propusă de M. Gorbaciov și împărțită de I. Druță, nu a avut șansa izbânzii. Ea s-a destrămat, iar finalul dramei lui Druță a devenit incredibil.

Putea oare Druță să se mulțumească cu această idee? Nu. El o vedea cu mult mai periculoasă. O dovadă grăitoare în această privință ne poate servi comedia tragică *Cervus divinus*, apărută la șase ani după *Povara...* și la trei ani după drama *Frumos și sfânt*, unde însăși societatea apare de acum aproape în întregime compusă din oameni așa-zisi noi, care îndeplinesc atât de servil dogmele sistemului totalitar, încât sunt puși, ca în teatrul absurdului, să identifice un minunat cerb divin într-un tablou cu o biată mârtoagă cu clopoței și, trebuie să spunem, îndeplinesc misiunea cu o seriozitate demnă de invidiat.

S-a așteptat oare I. Druță la o atare dilatare până la absurd a imaginii lui Mircea Moraru, surprinsă doar în germene în romanul *Povara bunătații noastre*? Credem că da, altfel de ce ar fi continuat-o? S-a așteptat el oare ca această imagine să treacă fără pedepse ieșite din comun într-un sistem totalitarist? Desigur, nu. Ne spun chiar documentele oficiale. În aceeași scrisoare, de acum citată, adresată lui N. S. Tihonov I. Bodiul spune că piesa *Semănătorii de zăpadă* (numirea actuală *Doina – N.B.*), din punct de vedere ideologico-politic este și mai dăunătoare decât lucrarea *Povara bunătații noastre* aspru criticată, că „Editurile din Moldova mult timp nu au acceptat spre publicare” piesa, *Păsările tinereții noastre*, deocamdată neanalizată de noi, dând de înțeles că autorul a ținut pe parcurs cont de observații, drept care a fost menționată de acum în cadrul „concursului unional consacrat celei de a 50-a aniversări a formării URSS” cu premiul I.

Îndrăzneala a solicitat din partea autorului acțiuni de compromis sănătos și I. Druță nu a lăsat ca ele să întârzie. Una dintre acestea a fost prezentarea fragmentară, oarecum constatativă, a pericolului manifestării așa-zisului om nou în romanul *Povara bunătații noastre* și alta, prezentarea lui de acum pe îndelete, mai realist și mai convingător în comedia *Cervus divinus*. Rămâne acum să vedem ce tonalitate va trebui să acceptăm la discutarea lor: una comică ce ne-ar determina să ne întrebăm, aidoma lui Gorodnicii din *Revizorul* lui Gogol, „De cine râdem, domnilor?” sau una meditativă ce ar explica, analitic, cum face romanul, fraza din *Cervus divinus* „Să nu ne lăsăm încântați de succesele obținute în crearea omului nou” (p. 334). A doua tonalitate ni se pare mai compatibilă, deși nu ne vom feri uneori nici de prima, căci e prea caracteristică pentru întregul scris al lui I. Druță și ar fi păcat să o neglijăm.

Ziceam mai sus, și pe drept cuvânt, de impresia de prezentare oarecum constatativă a omului nou în *Povara bunătații noastre*. Acum, după prezentarea ei de către Druță pe părți în operele dramatice, apărute postfactum celei epice, se evidențiază clar necesitatea analizei a încă a unui adevăr care aduce impresiei noi completări, acela că Mircea Moraru părăsește tractorul în urma unor meditații grele privind munca obositoare nerăsplătită în colhozul făcut, după cum lasă Druță să se înțeleagă, cu răutate. În urma analizei acestora, imaginea vieții capătă de acum o amploare mult mai întregită și mai îndreptățită. Ceea ce ziceam că în *Povara bunătații noastre* ni se părea prezentat în germene, în dramaturgie apare mult mai profilat și mai capabil să îmbogățească opera epică cu noi nuanțe de sens. Tudor Mocanu și Mihai Gruia din piesele *Doina* și *Frumos și sfânt* îl reprezintă pe același Mircea Moraru din opera epică, dar de acum mai separați prin porți etice, cum ar zice Mihai Cimpoi, mai îndepărtați de etosul reprezentat de Onache Cărăbuș, mai periculoși prin influența lor negativă asupra familiei, mai crunți și mai nemiloși cu societatea din jur, cu anturajul uman în genere. În fond, ei sunt atât de periculoși, încât copiii onești din *Doina* nu acceptă familia părintelui, luând-o pe cea a mamei, iar societatea cinstită nu le vede perspectiva în cadrul ei, nu știe cu ce denumire etică să numească lumea în care aceștia trăiesc – cu un socialism, așa cum a fost el construit la noi în Moldova, sau cu un socialism văzut în culori blagorodnice, adică cu fața umană.

Toate aceste schimbări, de acum nu oarecum părelnice, cum căuta să le prezinte autorul în *Povara bunătații noastre*, pentru a putea scăpa de mânia criticii totalitariste, ci evidente, cum apar ele în continuare în operele dramatice, sunt analizate pe îndelete și convingător în comedia tragică *Cervus divinus*.

Comedia mizează pe două metafore contrastive vizând un cerb divin care trebuie identificat într-un tablou cu o mârtoagă cu clopoței, adică o realitate frumoasă construită, la figurat, pe Adevăr, Bine și Frumos văzută într-un tablou cu o realitate a unui socialism triumfalist, construită pe răutate, „iar cu răutate, amintim cuvintele lui I. Druță din *Povara...*, nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta” (p. 341).

Mesajele personajelor dramatice vin să justifice adevărurile acestor metafore.

În *Povara bunătații noastre* Mircea Moraru a ajuns, tot apropiindu-se cu scaunul de președinte, la conducerea colhozului. Devenind brigadier, el e pus în situația să tranșeze diferite afaceri, care-i deschid posibilități de îmbogățire necinstită, dar încă nu ajunge la afacerism total ca să fie considerat de societate un om negativ „împlinit”, ci rămâne unul surprins, după cum am spus, în germene. Pe fondul etosului secular, reprezentat de Onache Cărăbuș prin butada „ară și seamănă și vei avea dreptate”, oamenii satului îl consideră pe Mircea ca un pricopsit respins de societate. În operele dramatice care, folosind terminologia hermeneutică, continuă, prin spusul lor nespusul din opera epică, el de acum se conturează într-un alt etos, numit nou, în opoziție cu vechiul.

Prin ce trăsături se caracterizează acest epos, ne spune în drama *Doina* Tudor Mocanu, un afacerist de care etosul constituit de secole nu avea nici idee. De nimeni, zice el, „nu mă tem eu deloc, pentru că am legături, am susținere peste tot! Mă duc, zice el în continuare, mâne la raion și zic Alekseici, dă-mi un vagon de zahăr, până în amurg, fără hârtie, fără chitanță, vagonul cu zahăr o să-mi steie aici la poartă. Și apoi eu am meserie, eu îs *vojak* din naștere, pot aduna oameni și porni cu dâșii motorul, iar șefii, să nu crezi, chiar de te critică uneori, dar ei prețuiesc oamenii care știu a porni motorul. Vrei tutun – îți fac tutun, vrei grâu – poftim grâu. Amu, iaca, fiind la grădini, am împlut lumea cu pătlăgele”. E pricopsitul sadea, e omul așa-zis nou, care crede că poate avea dreptate fără să are și să semene, cum era convins omul etosului vechi, Onache.

Prin ce se caracterizează, în afară de cele spuse până acum, omul etosului nou? Credem că nu vom exagera, dacă vom afirma că pentru acest proces poate fi numită noțiunea de demolare morală. Cauzele acestei demolițiuni a spiritului au fost presărate de I. Druță în toate piesele care au continuat problemele expuse în *Povara bunătații noastre*: pierderea răspunderii personale în urma întorlocării pământurilor, devalorizarea istoriei, a obiceiurilor și datinilor străvechi, a muncii ca modalitate de afirmare sufletească, a religiei ca sprijin moral al mentalității omului, a limbii ca mijloc de exprimare a celor mai subtile acțiuni și sentimente, al plănuirii nechibzuite, a poziției nedemne a omului de artă și de știință, a libertății omului în viață și în societate. Toate aceste demolări spirituale și sciziuni morale au în dramele amintite un alt suport, unul mai adânc decât acel comentat în *Povara bunătații noastre*. Scenele privind sărăcia oamenilor, episodul întâlnirii lui Mircea Moraru cu Nică, paginile consacrate foamei

și ajutorului, chipurile, dezinteresat al statului sovietic urmează să fie comentate de acum nu prin prisma concepției luptei de clasă, azi nerecunoscute, ci prin viziunea etosului vechi, constituit de secole și, din acest motiv, veritabil.

O lectură atentă a *Poverii...*, întreprinsă prin prisma zilei de azi, ne demonstrează că cele două etosuri – cel tradițional din opera epică, și cel contemporan din lucrările dramatice ale lui I. Druță – numit de acum mai modest om nou într-atât se contrazic, încât ai impresia că noul vrea să-l substituie complet pe cel vechi, construit în principiu în baza decalogului religios despre cele zece porunci creștinești. Impresia devine realitate neîndoielnică, dacă vom răsfoi discuțiile filosofice ale presei timpului, unde atestăm chiar noțiunea de Cod moral de acum al constructorului comunismului, bazat totuși pe o terminologie cu totul alta decât cea a creștinismului.

În comentariile mele din 1984 am încercat să analizez cele spuse mai sus cu îngăduința cuvenită, dar, trebuie să menționez, și cu anumite note de compromis cerute de timp. Azi mă dezic cu demnitate de ele ca de ceva depășit. Tot așa, ca depășite, ar trebui recunoscute azi, după cum am spus, și criticele *Poverii...* făcute de către D. Tăbăcaru, I. Racul, A. Mereuță ș.a.

Druță ne-a dezvăluit (în *Povara...* mai sumar, în dramaturgia care continuă mesajul operei epice – mai plener) semnificațiile celor două etosuri profilate, primul, cel constituit de secole, comentat în critică drept unul pe ducă, al doilea, cel care încă se constituie – „pe vine”. Ne propune I. Druță vreo soluție pentru această situație când – hai s-o spunem tranșant – etosul secular abia era pomenit, iar cel nou promovat triumfalist ca unicul căruia îi aparține viitorul? Da, ne propune, și o face într-o lucrare dramaturgică despre care, după cum am spus, a făcut totul ca să apară fără discuții ideologice inutile, într-o altă drama, *Păsările tinereții noastre*.

Personajele dramelor se arată nemulțumite de situația din societate. Mătușa Ruța din *Păsările tinereții noastre* spune că „războiul (care a contribuit la apariția noțiunii de etos nou – *N.B.*) s-a sfârșit demult, da lumea se tot frământă, nu se poate aduna napoi în albiile sale”, iar alt personaj, Horia, din drama cu același nume, amintește că „sfârșitul (adică etosul nou – *N.B.*) împreună cu începutul (adică ceea ce e despre etosul constituit de secole în *Povara...* – *N.B.*) sunt cele două fețe ale existenței noastre și, pentru a ști un adevăr întreg, trebuie să le știm pe amândouă”.

Ca și în *Povara...*, și în *Păsările tinereții noastre* avem de a face cu doi reprezentanți ai etosurilor, cu o singură deosebire totuși că în *Povara...* unul din reprezentanții etosului se desface în două: Onache, eposul secular și, pe parcurs, Mircea Moraru, omul etosului nou, iar în dramaturgie Pavel Rusu și mătușa Ruța rămân ambii reprezentanți ai etosului constituit de veacuri, ultima nerecunoscând bătaia pentru pământ din tinerețe ca un conflict de clasă, ce i-ar fi dat dreptul să se considere reprezentant al etosului nou. Bazați pe forța dătătoare de viață a pământului, dar, ca destine umane, în mod normal în multe privințe diferite, ei sunt totuși aceeași ca reprezentanți ai unicului etos secular: „Nimic de mirare, îi zice Pavel Rusu mătușii Ruța. În tinerețe toți vor să zboare. Toți își aleg câte o pasăre care le este mai dragă. Noi, fiind oameni feluriți, ne-am ales și păsări diferite, dar dragostea noastră la rădăcină e una și aceeași – arătură, semănături, zare”, adică pământul care pentru om e reazem social și matrice spirituală.

E aici, trebuie să spunem, o concepție a socialismului, numai că nu una ca aceea care a fost construită în mod greșit cu răutate în fosta Uniune Sovietică, din care motiv etosul constituit de secole, cum am văzut, s-a desfăcut, lăsând loc și lui Mircea, ci una științifică, așa cum o întâlnim în unele țări nordice, unde pământul e considerat, ca și la Druță, ca „cea mai sfântă lege”.

Această lege o practică în viață mătușa Ruța și Pavel Rusu. Iată ce ne spune ultimul, fiind în pragul morții, într-o convorbire imaginară cu Domnul Dumnezeu:

„Domnul. Viața care ți-a fost dată s-o trăiești acolo pe pământ ai trăit-o cinstit?”

Pavel Rusu. Nu știu dacă am trăit-o chiar atât de cinstit, dar știu că de muncit am muncit destul. M-am născut și am crescut printre oamenii care credeau numai în muncă, și credința lor a rămas să fie și credința mea. Am muncit toată viața, am muncit din noapte până în noapte, am muncit până nu mai simțeam pământul sub picioare de atâta osteneală. Și dacă a trăi cinstit înseamnă în primul rând a munci, aș vrea să cred că mi-am trăit viața cinstit... Împreună cu consătenii mei am scos satul dintr-o mare sărăcie, am întors pământurilor mana care le-a fost hărăzită, am dărâmat casele vechi și am ridicat altele noi, mult mai bune și mai frumoase. Am ușurat însuși felul prin care plugarul își câștigă, de mii de ani, bucata lui de pâine, și poate de aceea, deseori mă trezea în zori din somn acel fior dulce al sufletului căruia îi mai ziceam «fericire»” (p. 158).

E o concluzie care ne amintește de socialismul științific care merită să fie luat în seamă, fiindcă dă roade frumoase în multe părți ale pământului, fie socialismul suedez, fie, parțial, cel francez, fie de altă natură, dar făcut cinstit, în interesul omului, nu cu răutate, ci cu dăruire deplină.

* * *

Am examinat, la o nouă lectură, *Povara bunătății noastre* de Ion Druță prin prisma celor spuse în roman, dar și a celor intuite în continuare într-o serie de opere dramatice. Am avut oare dreptul să continuăm gândurile romancierului cu realizările de mai târziu ale dramaturgului? Cred că da, pentru că nu am urmărit o simplă continuare a gândurilor, cum se impune la prima lectură a operei, ci o complinire a unei concepții, ce apare, de regulă, la noi lecturi, concepție, care, lansată, în cazul nostru concret, într-o operă epică atât cât s-a putut face în vremuri de restriște, am găsit-o mai târziu în operele dramatice, lansată, în aceleași condiții, dar de acum pe bucăți, ca să nu bată la ochii criticii dogmatice, și adusă în felul acesta la defnire adecvată.

Nu confirmă oare acest mod de cugetare adevărul că orice scriitor, scriind zeci de cărți, în fond scrie o singură carte, în care își manifestă o unică concepție despre viață? Și dacă această unică concepție o găsim formulată, ca în cazul nostru, în opere, care exprimă nu o simplă continuare a gândurilor, ci o complinire organică a unei idei, diriguitoare, e oare motivul să nu o urmărim numai pentru faptul că e expusă fragmentar în mai multe lucrări?

Critica întotdeauna a încurajat pe toate căile necesitatea găsirii modalităților de complinire a ideilor, fie a unei opere aparte, fie a unui întreg complex de lucrări. Acum, când ne conducem de preceptele criticii hermeneutice și de cele ale operei deschise, această încurajare ni se pare a fi pe cale de a deveni una obligatorie.